

KOVUL O'SIMLIGININ' TIBBIYOTDAGI VA OZIQ-OVQAT SANOATIDAGI AHAMIYATIN ORGANISH

Ajiev A.B

Usnatdinov J.N

*Botanika, ekologiya va uni o'qitish metodikasi kafedrasida dotsenti
Biologiya yo'nalishi 3-kurs talabasi*

Kovul, kovar o'simligi (*Capparis spinosa* L)ning shifobaxsh xususiyatlari, xalq tabobatida qo'llanilishi haqida so'z boradi. An'anaviy va ilmiy tibbiyotda, qadimgi va zamonaviy o'simliklardan foydalanish haqida ma'lumot berilgan. Yallig'lanishga qarshi, allergiyaga qarshi, neyroprotektiv, diabetga qarshi gipolipidemik xususiyatlari. Bugungi ekologik vaziyatda yurtimiz yoshlari va kelajagi bo'lgan yoshlarning bilimni oshirish maqsadida kapari o'simligining shifobaxsh va ozuqaviy ahamiyati haqida tushuntiriladi. Qoraqalpog'istonda 360 ta dorivor o'simliklar mavjud bo'lib, barcha o'simliklarning 37% dan ortig'i dorivor o'simliklardir [1].

Kovul o'simligi kovuldoshlar (*Capparaceae*) oilasiga kiruvchi yarim buta, yovvoyi ko'p yillik o't bo'lib, yoyilib o'sishga moslashgan o'simlik hisoblanadi. Uzunligi 2,5 m, shoxalangan. Barglari 5-6 sm, yumaloq, tuxumsimon, barglari yashil rangli. Barglari orasida 1 juft tikanlari bor. Gullari yirik, oq yoki och pushti, aktinamorf. Mevasi qizil etli, ko'p urug'li hisoblanib, asosan rezavor o'simligi hisoblanadi. Cho'l zonalarindada, adirlarda, yo'l bo'ylarida, devorlar ustida, ekinlar orasida o'sadi [2].

Bu dorivor o'simlikni may-avgust oylarida ochilmagan g'unchalari, barglari terib olinadi. Shu bilan birga yosh novdalari va ildizining po'stlog'i shilib olinadi, maydalanadi hamda quyoshda yoki 50-60^oS haroratda quritiladi. Po'stlog'idan tayyorlangan damlama ishtaha ochuvchi ta'sirga ega. Bu dorivor o'simlikning mevalari tarkibida saponinlar, alkaloidlar, 32,9 foiz uglevodlar, 150 mg askorbin kislota, 3,75 foiz moy, ildiz po'stlog'ida staxidrin alkaloidi mavjud. Kovul yoki kavar o'simligi tabiiy holda O'rtayer dengizi, Yevropa janubida, Kavkazda, O'rta Osiyoda, shu jumladan, O'zbekistonda, Pokiston va Hindistonda tarqalgan. Bu o'simlik Fransiya, Ispaniya, Italiya, Aljir hamda Kiprda, Gretsiya va Shimoliy Amerikada madaniylashtirilgan bo'lib, landshaftlarning bezagi hisoblanadi.

Kovul dorivor o'simlik bo'lishi bilan bir qatorda oziq-ovqatda ham ishlatiladi. Kovulning g'unchali novdalari, g'unchalari, rivojlanayotgan mevalari sirka kislotasida marinovat qilinadi hamda oziq-ovqatda «kaperslar» nomi bilan mashhur dori-darmon ko'rinishida foydalaniladi. Kovul o'simligi ildizidan bargigacha shifobaxsh hisoblanib, tabobatda pishgan mevasi, barglari, novda va ildiz po'stlog'i ishlatiladi. Qadim zamonlardan buyon xalq tabobatida turli kasalliklarni davolashda juda foydali o'simlik sifatida foydalanilgan. Kavkaz va O'rta Osiyo mamlakatlarida oziq-ovqat sifatida ham tilga olingan, ammo qadimgi an'analar mashhur bo'lsa, u oshqozon uchun zaharli ekanligi aytiladi. Ildizlarda glikozid kapparidin, b-sitosterol va boshqalar aniqlangan. Ildiz o'simliklarida

staxidrin, glikozillangan spermidin alkaloidlari mavjud [3, 62-p]. Tuzlangan yeryong'odagi flavanoid glikozidlarning umumiy iste'moli 40 mg kversetinga teng edi. [4, p-74]. Agar qon bosimi yuqori bo'lsa, uni eritma sifatida ishlatishingiz mumkin, u boshqa joylarda qon tomirlariga yopishib qolgan va aniq zararli bo'lgan shikastlangan jigarni eritib yuboradi. Capparis spinosa suyultirildi va asal teridan olib tashlandi. Ular og'ir miya kasalliklarida - falaj, oyoq va qo'llarning harakatsizligi, letargiya, appenditsit, radikulit, podagrada qo'llaniladi. [5. b-25., 6. bet-232] O'simlikning po'stlog'ining yog'ini qaynatmas, kuch beradi, qorin bo'shlig'idagi a'zolar, jigar, taloq tomirlarda qon tiqilib qolishini oldini oladi.

Sirka bilan maydalangan kovul barglari tashqi tomondan oq dog'lar, sepsillar va xavfli yaralar uchun ishlatiladi. Tananing barcha qismlarida, orqada, turli kasalliklarga qarshi qo'llaniladi. [5, p-26]. Ildiz po'stlog'idan nastoyka tayyorlash uchun 20 g shilib olingan po'stlog'i ustiga 0,5 l qaynagan suv quyiladi, 1-2 soat davomida tindiriladi. Kuniga uch mahal ovqatdan oldin 1/2 stakandan ichiladi. Ildizlarning qobig'idan preparat tayyorlandi: ildizlarni bir kun davomida sho'r suvda namlash kerak, keyin suvni 3-4 oy kabi yana to'kib tashlash kerak. Shundan so'ng, uni suvga solib, yuvish yaxshi bo'ladi. Shundan so'ng, sirka 40 kun davomida ishlatiladi.

Agar siz och qoringa urug'larni iste'mol qilsangiz, u oshqozonga zarar etkazadi. Barglar ezilgan holatda qo'llanilsa, orqa toza, keyin parotid zararlanadi [6, s.232]. kovul shirasidagi dozasi 25 g ni tashkil qiladi, uni uy sharoitida sirka va shakar bilan ishlatish mumkin.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev iqtisodiyotimizni barqaror rivojlantirish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, mamlakatimizning eksport salohiyatini oshirishda qishloq xo'jaligi sohasining o'rni va ahamiyatini oshirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Bu yilgidek suv tanqisligi sezilayotgan yillarda qurg'oqchilikka chidamli ana shunday ekinlar qo'rig'ini ochish har jihatdan foydalidir. Kovul o'simligi juda foydali o'simliklardan biri bo'lib hisoblanadi, bu o'simlikning guli nektarga boy bo'lib, bolarilarni o'ziga maftun etadi. Demak, kovulchilikni rivojlantirish maqsadga muvofiq bo'lardi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Даулетмуратов С. Ресурсы лекарственных растений Каракалпакии их охрана. Нукус.: «Қарақалпақстан» 1991
2. Locatelli C., Melucci D., Locatelli M. Toxic metals in herbal medicines. A review. Curr. Bioact. Compd. 2014;10:181–188. doi: 10.2174/1573407210666140716164321. [CrossRef] [Google Scholar]
3. Khatib M., Pieraccini G., Innocenti M., Melani F., Mulinacci N. An insight on the alkaloid content of Capparis spinosa L. root by HPLC- DADMS, MS/MS and (1)H qNMR - J. Pharm. Biomed. Anal. 2016, May 10, 123, 53-62

4. Inocencio C., Rivera D., Alcaraz F., Tomas-Barberan F.A. Flavonoid content of commercial capers (*Capparis spinosa*, s. *sicula* and s. *orientalis*) produced in mediterranean countries - *European food research and technology* 2000, 212, 1, 70-74.

5. Абу Али ибн Сино Канон врачебной науки I-X тома Ташкент, 1996

6. Кароматов И.Д. Простые лекарственные средства Бухара 2012.

Baratjon ogli, S. F. (2023). QALAMPIR YALPIZ OSIMLIGINING MORFOLOGIYASI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. *PEDAGOG*, 6(2), 642-646.

Baratjon ogli, S. F. (2023). DALACHOY OSIMLIGINING MORFOLOGIYASI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. *SCIENTIFIC ASPECTS AND TRENDS IN THE FIELD OF SCIENTIFIC RESEARCH*, 1(7), 98-101.

Yusupova, Z. A., Baratjon ogli, S. F., & Abduqunduzovna, M. Z. (2023). Medicinal Plants Growing in Our Republic Medicinal Properties. *Periodica Journal of Modern Philosophy, Social Sciences and Humanities*, 15, 5-7.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). NATURAL MEDICINAL HERBS OF THE LAMIACEAE FAMILY AND THEIR MEDICAL PROPERTIES. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 2(13), 64-68.

Baratjon o'g'li, S. F. (2022). ПРИРОДНЫЕ ЛЕКАРСТВЕННЫЕ ТРАВЯНИСТЫЕ РАСТЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СЕМЕЙСТВА LAMIACEAE И ИХ ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА. *Scientific Impulse*, 1(5), 1048-1055.

Yusupova, Z. A., Sayramov, F., & Azizov, R. (2023). RAYHON OSIMLIGINING MORFOLOGIYATI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. *Eurasian Journal of Medical and Natural Sciences*, 3(1), 14-19.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). FEATURES OF THE GENUS LAMIACEAE FAMILY, WHICH WE KNOW AND DO NOT KNOW ABOUT. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 87-90.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2023). LIFE FORMS, MORPHOLOGY AND DISTRIBUTION OF REPRESENTATIVES OF LAMIACEAE FAMILY. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(1), 288-295.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2023). CHEMICAL COMPOSITION OF MEDICINAL PLANTS AND USE IN MEDICINE. *PEDAGOG*, 1(5), 30-36.

Baratjon ogli, S. F. (2023). Morphology, Chemical Composition and Medical Use of *Ocimum* Plant. *Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences*, 13, 5-8.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2023). ESSENTIAL OIL PRESERVATIVE CONTAINING TIMOL REPRESENTATIVES OF THE LAMIACEAE FAMILY. *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI*, 1(6), 104-108.

Baratjon ogli, S. F. (2023). ARSLONQUYRUQ OSIMLIGINING MORFOLOGIYATI, KIMYOVIY TARKIBI VA TIBBIYOTDA QOLLANILISHI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(7), 983-986.

Baratjon o'g'li, S. F. (2022). ПРИРОДНЫЕ ЛЕКАРСТВЕННЫЕ ТРАВЯНИСТЫЕ РАСТЕНИЯ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СЕМЕЙСТВА LAMIACEAE И ИХ ЛЕЧЕБНЫЕ СВОЙСТВА. *Scientific Impulse*, 1(5), 1048-1055.

Teshaboyeva, M., Mamanazarov, B., & Sayramov, F. (2022). LAMIACEAE OILASINING ZIRAVORLIK XUSUSIYATIGA EGA TURLARI. *Science and innovation*, 1(D8), 509-514.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2023). LIFE FORMS, MORPHOLOGY AND DISTRIBUTION OF REPRESENTATIVES OF LAMIACEAE FAMILY. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 11(1), 288-295.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). FEATURES OF THE GENUS LAMIACEAE FAMILY, WHICH WE KNOW AND DO NOT KNOW ABOUT. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 87-90.

Yusupova, Z. A., & Baratjon o'g'li, S. F. (2022). BIOECOLOGICAL PROPERTIES OF MEDICINAL SPECIES OF THE MINT FAMILY (LAMIACEAE). *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 10(11), 183-190.

Yusupova, Z. A., & Baratjon o'g'li, S. F. (2022). LAMIACEAE OILASINING EFIR MOYIGA BOY BO'LGAN BAZI TURLARINING MORFOLOGIYASI. *Scientific Impulse*, 1(2), 692-695.

Yusupova, Z. A., & Baratjon ogli, S. F. (2022). LABGULDOSHLAR OILASI VAKILLARINING HAYOTIY SHAKLLARI, MORFOLOGIYASI VA TARQALISHI. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(24), 472-479.